

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку глобальної інформаційної, науково-технічної та освітньої взаємодії, інтеграції України у світовий та європейський простір ділянка перетину культур різних народів збільшується за рахунок появи спільного для всіх освітньо-культурного простору. Цьому сприяє не лише стрімке зростання міжнародних контактів між представниками різних етнічних культур, але й налагодження тісних зв'язків між мікро- або субкультурами, що належать до однієї національної лінгвокультурної спільноти. Поступово приходиться усвідомлення того факту, що культурні відмінності відіграють важливу роль у ділових відносинах і можуть суттєво вплинути на кінцевий результат співробітництва. Питання про підготовку фахівців до співіснування в умовах все зростаючого багатокультурного суспільства і створення освітнього простору, який допоможе застерегти від дискримінації, відторгнення, насильства та конфліктів, пов'язаних із взаємодією різних культур та світоглядом різних народів постійно є одним із важливих питань освітньої політики [6, с. 10]. Міжкультурна комунікація стає прикметною рисою сучасного українського суспільства, а її розвиток – одним з пріоритетних напрямів системи освіти.

Однак, на думку Г.Рябова, для успішного утвердження глобальної освіти і міжкультурної комунікації необхідно подолати низку протиріч, які сумарно можуть бути окреслені так:

1. Суперечність між глобальним і локальним, що означає набуття ознак громадянина світу без втрати власного коріння.

2. Суперечність між універсальним та індивідуальним. Міжкультурна комунікація може привести як до позитивних, так і до негативних наслідків. Національна культура може як збагатитись, так і збідніти від іншої культури.

3. Проблема між довготерміновими та короткотерміновими завданнями. Вирішення багатьох проблем міжкультурної комунікації потребує прискіпливого ставлення, зокрема для того, щоб ввести елементи міжкультурної комунікації у систему освіти, потрібен час, а суспільство потребує негайного вирішення проблем.

4. Суперечність між принципом змагання та солідарності.

5. Суперечність між обсягом знань і можливостями їх засвоєння.

6. Суперечність між матеріальним і духовним світом. Потрібно прагнути до усвідомлення універсальності світу та усвідомлення відповідальності за нього [9, с. 229].

Останнім часом іноземна мова розглядається деякими дослідниками як інструмент полікультурного розвитку особистості тих, хто навчається, або як засіб, який забезпечує людині її інтеграцію до нового суспільства, до нової суспільної ситуації [7, с. 51]. Так, Т.І.Олійник вважає, що введення елементів культури в процес викладання іноземної мови є необхідною потребою сьогодення, оскільки усвідомлення та відокремлення ознак відмінностей різних культур, толерантне ставлення до цих відмінностей стимулює лінгвістичний, когнітивний та соціальний розвиток студентів [13, с. 29]. Отже, всебічне оволодіння іноземною мовою студентами немовних спеціальностей сприятиме мобільності українських фахівців у Європі і відповідатиме міжнародним уявленням щодо основних компетенцій сучасного фахівця. Адже міжкультурне спілкування є не тільки полілогом у сфері культури, туризму, мистецтва, побуту тощо, а ще й комунікацією на певному професійному рівні. Підвищивши іншомовну міжкультурну компетентність, ми підвищуємо і професійну компетентність. Саме тому вивчення іноземної мови у вищих закладах освіти набуває культурологічного сенсу, оскільки майбутній фахівець нового типу, який володіє іноземною мовою, має здійснювати професійну діяльність на міжнародному рівні, пристосовуватись до нового засобу спілкування, пізнавати іншу культуру та осмислювати власні етнокультурні першоджерела, швидко адаптуючись у полікультурному просторі та виявляючи толерантне ставлення до чужої мови та культури [12, с. 35].

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю підготовки висококваліфікованого конкурентоздатного фахівця, налаштованого на міжкультурне спілкування та здатного працювати в умовах культурного різноманіття. Формування міжкультурної компетентності передбачає якісні зміни у ставленні студента до світоглядних доміант життя і процесу навчання в університеті на підставі становлення адекватної ціннісної картини світу, усвідомлення пріоритетної ролі міжкультурного спілкування в полікультурному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники у галузі соціології, культурології, психології, лінгвістики, філософії та освіти виявляють підвищений інтерес до різних аспектів міжкультурної компетентності, яку було досліджено в наступних напрямках: формування соціокультурної компетентності (О. Бирюк, І. Закір'янова, Д. Іщенко, С. Шукліна та ін.); формування комунікативної компетентності (С. Зенкевич, Л. Мітіна, Ю. Пассов, Л. Романишина, З. Підручна та ін.); формування професійної компетентності (Л. Зеленська, Л. Карпова, Н. Кузьміна, Н. Лобанова, А. Маркова та ін.); формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності

(Л. Апатова, В. Баркасі, О. Волченко, Н. Гез, А. Гордєєва, В. Калінін, Б. Ліхобабін, С. Ніколаєва, О. Овчарук, О. Пінська, Є. Рослякова, В. Ріверс, В. Редько, В. Кейблз, Ф. Вінгард та ін.); дослідження рівнів готовності до професійної діяльності (А. Алексюк, В. Борисов, К. Дурай-Новакова, А. Капська, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.); використання інформаційних технологій у навчальному процесі (Т. Гуменникова, Н. Єлухіна, Л. Карташова, С. Нальотов, О. Трофимов, та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета даної статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні актуальності формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей під час навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід відмітити, що в науковій традиції існує диференціація термінів „компетенція” та „компетентність”, для чого наведемо думку Ж.Д.Горіної, яка вважає, що компетенція охоплює сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь і навичок, способів діяльності), соціально визначених щодо певного кола проблем і процесів [2, с. 179]. Н.Ф.Бориско у своєму дослідженні зазначає, що полікультурна компетенція особистості виникає під час зростання її культурно-мовного досвіду, починаючи від рідної мови, яка вивчається та використовується в родинному колі, і закінчуючи оволодінням мовами інших народів, що були опановані в навчальних закладах або безпосередньо в мовному оточенні [1, с. 13].

Компетентність, на відміну від компетенції, ґрунтується на знаннях, вміннях і навичках, але ними не вичерпується, обов’язково охоплюючи особистісне ставлення до предмета діяльності, індивідуально набутого в процесі навчання, та адекватне володіння людиною відповідними складовими комунікативної компетенції (мовної, мовленнєвої, соціокультурної, дискурсивної, стратегічної, предметної і та ін.) [8, с. 11]. Отже, ми цілком згодні з визначенням компетентності як інтегральної якості особистості, що виявляється в загальній здатності і готовності до мовленнєвої діяльності, заснованій на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання і соціалізації й орієнтованих на самостійну та успішну участь в діяльності [2, с. 179].

Міжкультурна компетентність – є однією з найважливіших навичок сучасного фахівця. Використовуючи термін „міжкультурна компетентність”, І.Г.Шавкун говорить про сукупність наступних професійних якостей: теоретичні знання щодо національних культур і моделей виховання; психологічні особливості особистості (відвертість, гнучкість, терпимість, готовність працювати з представниками інших культур); знання іноземної мови [11, с. 117]. Наведемо також визначення міжкультурної компетенції,

що, на наш погляд, найкраще розкриває її зміст: Міжкультурна компетенція – „це компетенція особливої природи, яка базується на знаннях та уміннях, здатність здійснювати міжкультурне спілкування завдяки створенню для комунікантів спільного значення того, що відбувається, і досягати зрештою позитивного для двох сторін результату спілкування. Метою формування міжкультурної компетентності є досягнення такої якості мовної особистості, яке дасть їй можливість вийти за межі власної культури і набути якості медіатора культур, не втрачаючи власної культурної ідентичності” [5, с.218]. Очевидно, що досягнення цієї мети стає можливим, якщо створено мотиви й умови, за яких студенти можуть виявляти пізнавальну активність і мати бажання реально користуватися набутими знаннями та сформованими мовними навичками й уміннями.

Формування міжкультурної компетентності можливе шляхом пояснення особливостей світосприйняття та відчуження світу іншими націями. Міжкультурна компетентність сприяє виробленню практичних навичок спілкування із представниками інших культур та завжди виявляється в діяльності, а в контексті загальної інтеграції та інформатизації суспільства міжкультурна компетентність може тлумачитись як здатність студента до ефективного вирішення завдань під час міжкультурного спілкування, яке передбачає діалог взаєморозуміння, а не зіткнення різних культур.

Щоб проаналізувати характеристики міжкультурної компетенції, наведемо думку сучасних дослідників. Так, дослідники К.Кнапп і А.Кнапп-Поттхофф серед них виділяють:

- розуміння залежності людського мислення, діяльності та поведінки, а також комунікативної діяльності і поведінки від культурнообумовлених когнітивних схем;
- розуміння культурної залежності і власного мислення, діяльності й поведінки, а також комунікативної діяльності і поведінки;
- здатність і готовність до прийняття міжкультурної перспективи;
- знання галузей рідної і цільової культури, в рамках яких зазначені культури можуть відрізнитися;
- знання різноманітних комунікативних стилів поведінки і уміння ідентифікувати їх у ситуаціях міжкультурної взаємодії;
- уміння інтерпретувати феномени комунікативної діяльності і поведінки з точки зору культурних детермінант;
- розуміння основних принципів міжособистісної комунікації;
- володіння комунікативними компенсаторними стратегіями;
- володіння стратегіями ідентифікації і аналізу нерозуміння під час спілкування на базі знань культурних відмінностей та їх впливу на комунікативну діяльність та поведінку;

- володіння стратегіями уникати і з'ясовувати нерозуміння у спілкуванні [14, с. 84-85].

Крім того, Т.Гринкевич до вищевказаних характеристик відносить наступні вміння: орієнтуватися у феноменах іншого способу життя, іншої свідомості і системи почуттів, ієрархії цінностей; будувати взаєморозуміння в процесі спілкування; бути сприйнятливим до нових ідей та мати об'єктивний погляд на речі, сприймаючи власний досвід як один з багатьох можливих варіантів тлумачення реальності; сприймати й розуміти факти іншої культури, порівнювати їх з власним світоглядом і культурним досвідом, знаходити між ними відмінності і схожості; визнавати та приймати такі відмінності; шукати взаєморозуміння через компроміс, що поєднує різні позиції співрозмовників; фокусуватись на взаємодії, що відбувається в процесі спілкування; вчитись толерантно ставитись до всіх співрозмовників, приймаючи та поважаючи їх погляди [3, с. 104]. В процесі розвитку таких вмінь під час іншомовного спілкування Т.Т. Олійник загострює увагу на стимулюванні зацікавленості студентів у вивченні іншої культури та підтримці бажання накопичувати знання про іншу культуру шляхом вивчення іншомовних національно-культурних особливостей та зразків поведінки на кожному із занять [13, с. 32]. Така позиція викладача стосовно процесу спілкування на заняттях з іноземної мови безумовно дозволяє студентам вчитися жити в полікультурному оточенні, розвиваючи міжкультурну компетентність як найважливішу якість особистості, яка збирається стати активним членом світової спільноти.

Нерозривний зв'язок навчання іноземної мови та культури іншої країни підтверджує також В.В. Гурмаза, наголошуючи на наступних принципах їх єдності. Перший принцип реалізується в засвоєнні людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. При цьому важливо сформувати в студентів позитивне ставлення до отриманої в процесі навчання інформації про країну. Другий принцип – формування у студентів позитивної установки до народу, що є носієм мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів. Третій принцип втілює в собі вимоги цілісності і гомогенності мовного навчального процесу: країнознавча інформація підлягає витягу з природних форм мови і з навчальних текстів і не має привноситися ззовні. Нарешті, четвертий принцип також пов'язаний з уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності [4, с. 33].

Таким чином, ми бачимо, що знання про культуру іншої країни сприяють розвитку загальної ерудиції, що є однією з важливих передумов забезпечення здатності до міжкультурного спілкування і досягнення у ньому взаєморозуміння. Соціокультурні знання допомагають краще адаптуватися

до іншомовного оточення, а пізніше і до полікультурного оточення. Соціокультурний компонент у змісті навчання іноземної мови є основою формування міжкультурної компетенції та відіграє суттєву роль у розвитку особистості тих, хто навчається. З метою посилення вказаного компоненту провідні педагоги рекомендують використання на заняттях з іноземної мови матеріалів та дидактичних підходів, що здатні „відкрити” студентам культури світу, а саме: використання вебквестів, за допомогою яких здійснюється пошукова діяльність в ресурсах Інтернету; електронні щоденники, користування якими робить можливим спілкування і співпрацю в режимі онлайн; аудіо або відеозаписи лексичного та граматичного матеріалу, які студент може завантажити на свій комп’ютер для самостійного опрацювання; проведення з представниками різних культур конференцій, тренінгів, фестивалів, зустрічей, літніх таборів, під час яких студенти мають можливість пізнати не тільки один одного краще, а й розвинути навички міжкультурного спілкування [3]. Ми вважаємо, що доречним також було б осучаснення навчальної літератури для студентів відповідно до тенденцій розвитку суспільства країни, мова якої вивчається, з урахуванням основних принципів міжкультурного спілкування.

На наш погляд, важливим результатом формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей є розвиток у них прагнення до безперервної полікультурної освіти, яка базується на неухильному прагненні розширювати знання про культурне і соціокультурне життя рідної країни та країни, мова якої вивчається, міжкультурної адаптації, здатності до толерантності та емпатії. Тому курс англійської мови за професійним спрямуванням для немовних спеціальностей має містити великий обсяг знань національної культури, традицій, бізнес етикету, тобто всі види мовленнєвої діяльності в їхньому взаємозв’язку і взаємозалежності повинні здійснюватись у широкому соціальному контексті.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що теоретичний аналіз досліджуваної проблеми виявив наступне. По-перше, міжкультурна компетентність має інтегративний характер. За своєю сутністю вона є результатом розвитку особистості студента в процесі навчання і являє собою сукупність спеціальних знань національно-культурних особливостей та реалій країни, мова якої вивчається, та низку міжкультурних умінь, що сприятимуть адаптації особистості в професійному полікультурному просторі. По-друге, формування міжкультурної компетентності найбільш успішно здійснюється на матеріалі іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бориско Н.Ф. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов // Иноземні мови. – 2009. – № 4. – С. 10-16.

2. Горіна Ж.Д. Аксіологічні аспекти міжкультурно-комунікативної компетентності // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. Журнал. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, – 2009. – № 1 – 340 с.
3. Гринкевич Т. Personality in multicultural society // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 2. – С. 102-105.
4. Гурмаза В.В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови // Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді: наук.-практ. семінар: квіт. 2007р.: тези доп. – Миколаїв: МДАУ, 2007. – С. 32-33.
5. Елизарова Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: Дис. ... докт. пед. наук: 13. 00. 02. – СПб., 2001. – 371 с.
6. Коваленко О. Політика та практика викладання в умовах соціокультурного розмаїття // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 5. – С. 10-12.
7. Комарницкая В.А. Содержание обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей в контексте поликультурности. Матеріали І Міжнародної наук.-практ. конференції „Стандарти мовної освіти в аспекті інтеркультурної комунікації”. – Мелітополь: МВП ЗІЕІТ, 2009. – 111 с.
8. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11-17.
9. Рябов Г.П. Межкультурная коммуникация в политике, экономике, образовании, юриспруденции // Зусман В., Фролов А. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие.– Нижний Новгород, 2001. – 320 с.
10. Тарасенко Т.В. Інтеркультурне спілкування в процесі професійної підготовки вчителів англійської мови. Нові виміри сучасного світу: Збірник матеріалів V Міжнародної наукової інтернет-конференції 23 листопада – 15 грудня 2009 р. – Мелітополь: МДПУ, 2010. – 132 с.
11. Шавкун І.Г. Міжкультурна комунікація як складова сучасної менеджмент-освіти // Культурологічний вісник нижньої Наддніпрянщини. – 2009. – С. 115-117.
12. Юдіна О.В. Система вправ для навчання майбутніх менеджерів міжкультурного спілкування німецькою мовою // Іноземні мови. – 2009. – № 2. – С. 35-39.
13. Oliynyk T.I. Raising cross-cultural awareness through English language teaching // Іноземні мови. – 2008. – № 4. – С. 29-32.
14. Knapp K. Interkulturelle Kommunikation / K. Knapp, Potthoff A. Knapp // Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung. – 1990. – № 1.– P. 62-93.

АНОТАЦІЯ

Гончарова О.А., Маслова А.В. Формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей в процесі навчання іноземної мови. У статті досліджуються умови та шляхи формування міжкультурної компетентності студентів немовних спеціальностей. Автори визначають міжкультурну компетентність як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання іноземної мови, наголошуючи на нерозривному зв'язку іноземної мови та культури іншої країни.

Ключові слова. Міжкультурна компетентність, компетенція, міжкультурне спілкування, полікультурний простір, культура

АННОТАЦИЯ

Гончарова О.А., Маслова А.В. Формирование межкультурной компетентности студентов неязыковых специальностей в процессе обучения иностранному языку. В статье исследуются условия и пути формирования межкультурной компетентности студентов неязыковых специальностей. Авторы определяют межкультурную компетентность как интегральное качество личности, которое развивается в процессе обучения иностранному языку, подчеркивая неразрывную связь иностранного языка и культуры другой страны.

Ключевые слова. Межкультурная компетентность, компетенция, межкультурное общение, поликультурное пространство, культура

SUMMARY

Goncharova O.A., Maslova A.V. Intercultural competence forming of the students of nonlinguistic specialities in the process of foreign language teaching. The article investigates conditions and ways of forming intercultural competence of the students of nonlinguistic specialities. The authors define intercultural competence as an individual's integral quality that is developed in the process of foreign language teaching emphasizing indissoluble connection of foreign language and culture of another country.

Key words. Intercultural competence, competence, intercultural communication, multicultural space, culture.